

УДК 378.016:78

МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ В КОНТЕКСТІ НОВИХ СУСПІЛЬНО-ІСТОРИЧНИХ РЕАЛІЙ

Ольга ОЛЕКСЮК (Київ, Україна)

У статті аналізуються стратегії і основні напрями музично-педагогічного дослідження з урахуванням кардинальних змін у соціальній, економічній, культурній сферах суспільства. Особливу увагу звернено на парадигмальні зрушення в бік постнекласичної науки. Обґрунтовано дослідницьку тематику музично-педагогічного дослідження у прогностичному плані.

Ключові слова: музично-педагогічне дослідження, суспільно-історичні реалії, дослідницька тематика.

В статье анализируются стратегии и основные направления музыкально-педагогического исследования с учетом кардинальных изменений в социальной, экономической, культурной сферах общества. Особое внимание обращено на парадигмальные сдвиги в сторону постнеклассической науки. Обоснованно исследовательскую тематику музыкально-педагогического исследования в прогностическом плане.

Ключевые слова: музыкально-педагогическое исследование, общественно-исторические реалии, исследовательская тематика.

Globalization processes that determine the life of modern civilization, require identification of the main priorities not only in the nature and content of education, but also in the development of pedagogical research focused on certain historical changes. There is an urgent need to identify a new strategies and identifying the main directions of scientific and pedagogical activity based on the depth of fundamental changes that have fundamentally changed the human community. In modern world formed a specific situation caused by changes in the social, economic and cultural spheres of society and the changes of the modern person. It is no coincidence modern philosophers and historians, sociologists and cultural experts so hotly debate about the exhaustion of the capacity of post-industrial civilization and the formation of noosphere society. Replacing the classical global concepts come the so-called «soft» methods of knowledge, aimed to subjectivity, personal-individual phenomena. A paradigm shift towards a postnonclassical science predertermine the design stage of the postnonclassical understanding changes in culture, art and education. Truth is not unique, it depends on the aspect of interpretation – that is the main idea of this phase. To didactic features of postnonclassical type of scientific rationality in their knowledge, according to scientists, are: dominant humanistic values; spiritual and moral values; quality of education, based on the core competencies of the pupil. It is necessary to implement the main goal is to build the pedagogical system of spiritual development of young people on the basis of an integrated musical- pedagogical science which would encompass all levels of the state, public education and self-education, contributed to the development of continuous music education. It should be noted, and the fact that in the present state of scientific knowledge happened deep changes «great paradigm» related to «loosening» characteristics of classic thinking, in particular,

monologues approaches convincing truthsets. The main content of these changes is the transition from fundamentalism to polifundamentality in categorical way of thinking, its methodological and philosophical basis.

Keywords: musical-pedagogical research, social and historical realities, the research subjects.

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси, що визначають життя сучасної цивілізації, вимагають виявлення основних пріоритетів не тільки в характері і змісті освіти, а й у розвитку педагогічних досліджень, орієнтованих на певні історичні зміни. Існує гостра потреба у визначенні нової стратегії і виявленні основних напрямів науково-педагогічної діяльності з урахуванням глибини кардинальних зрушень, які принципово змінили людську спільноту. У сучасному світі сформувалася специфічна ситуація, обумовлена змінами в соціальній, економічній, культурній сферах суспільства і змінами самої сучасної людини. Невипадково сучасні філософи та історики, соціологи і культурологи так гаряче дискутують про вичерпність потенціалу постіндустріальної цивілізації і формування ноосферного суспільства.

Учені стверджують, що сучасна людина стала проблематичною, а тому її освіту, виховання і розвиток не можна пояснити за допомогою будь-якої однієї стратегії, що спирається, здебільшого, на моноцентричний методологічний підхід. У цій ситуації дуже важливо, на думку В.Налімова [3], враховувати, що свідомості людини властиві характеристики багатовимірності його структур, а розвивається вона внаслідок домінування вимірювання, заданого парадигмою національно-етнічної культури, яка несе в собі смисловий образ людини.

Об'єктивні процеси глобалізації відкривають широкі можливості міжособистісного спілкування, міграцій, сприяють створенню полікультурних спільнот. Однією з найбільш складних проблем, що виникають у процесі глобалізації, є турбулентність реальних тенденцій культурного самовизначення і культурного самознищення особистості, як представника певної нації, носія культури. Підсилюють ці тенденції умови жорсткої конкурентності на ринку праці. Витіснення глобальною культурою культурного розмаїття – одна з серйозних проблем, що вимагає вивчення і осмислення. Полікультурність при цьому є принципом функціонування та співіснування в певному соціумі різноманітних етнокультурних спільнот, з притаманним їм усвідомленням власної ідентичності, яка здатна забезпечити їх рівноправність, толерантність і органічність зв'язків з широким кроскультурним середовищем. У цьому контексті духовність особистості, як цілісна, завершена і символічна система культурних значень, дозволяє правильно зорієнтувати і адаптувати її в конкурентному полікультурному середовищі, при цьому, не втративши своїх національно-культурних особливостей.

У ситуації, коли людство все дедалі більше усвідомлює, що можливість його подальшого існування з гіпотетичною перетворилася на цілком реальну, по-новому постає проблема раціональності як гаранта стратегії виживання. Насамперед це стосується парадигмальних змін, що відбуваються у філософському вимірі цієї проблеми. На зміну класичним глобальним концепціям приходять так звані «м'які» методи пізнання, спрямовані на суб'єктивність, особистісно-індивідуальні явища. Парадигмальні зрушення в бік постнекласичної науки зумовлюють оформлення етапу постнекласичного осмислення змін у культурі, мистецтві та освіті. Істина не є унікальною, вона залежить від аспекту інтерпретації – ось головна ідея цього етапу. До дидактичних особливостей постнекласичного типу наукової раціональності в пізнанні, на думку вчених, належать: домінанта гуманістичних цінностей; духовно-моральні цінності; якість освіти, в основі якої ключові компетенції учня.

Виникла проблемна ситуація, коли вирішення нових завдань здійснюється в умовах своєрідної невизначеності, обумовлені високою динамічністю соціальних процесів, виходом на історичну арену нових суб'єктів, об'єктивним зростанням активності людини, досягненням нею глибокої рефлексії, чітко фіксовані в перебудові ціннісних орієнтацій. Це не тільки підвищує відповідальність науки, а й наполегливо вимагає розроблення нових теоретичних концепцій, розширення досліджень, виявлення закономірностей становлення духовно розвиненої особистості.

Водночас, загальний кризовий стан соціуму і багатогранно відображений прояв цих процесів у сфері освіти та виховання висвітлюють одну з головних причин втрати чіткого цілепокладання у вихованні. Вона полягає у відсутності методологічно і теоретично обґрунтованої концепції, в основі якої були б чіткі орієнтири для подолання духовної кризи суспільства, конструктивні ідеї перебудови виховного процесу як гаранта духовного становлення особистості. Пошук підходів до оновлення загальної парадигми та вибору оптимальних технологій відродження і розвитку духовної культури особистості та суспільства реально можливий передусім за умови забезпечення нових методологічних засад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливої значущості набуває спрямованість сучасної педагогічної науки на зміцнення духовних сил підрастаючого покоління засобами музичного мистецтва. Пошук моделей музичного виховання, адекватних сучасному типу культури і новому стану розвитку цивілізації, є одним із найголовніших завдань сучасної музичної педагогіки. При цьому ми реально спираємося на величезний науковий потенціал, що його створено у вітчизняній педагогіці працями вчених, які заклали основи випереджувальної інноваційної розбудови національної системи освіти і науки. Створювали ж вітчизняну музичну педагогіку як похідну від педагогічної науки вчені, наукові досягнення яких у даній галузі важко переоцінити. Це Е.Абдулін,

Ю.Алієв, Л.Арчажнікова, О.Ростовський, О.Рудницька, Г.Падалка, О.Щолокова та інші дослідники, якими розроблено кардинальні положення про закономірності особистісного формування учнівської та студентської молоді у сфері музичного мистецтва.

Мета статті – аналіз актуальних проблем музично-педагогічної науки в контурах нових суспільно-історичних реалій: виокремлення напрямів музично-педагогічних досліджень в умовах парадигмальних змін та їх узагальнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиваючи ідеї вищезгаданих вчених, сучасне покоління дослідників особливу увагу звертає пошук шляхів, форм і методів музичного виховання. При цьому вибудовуються особистісно-орієнтовані моделі освітнього процесу, розраховані на саморозвиток особистості, здатної через музичну інтонацію осягнути дійсність, свій внутрішній світ, різноманітність проблем людського буття.

Значна увага приділяється психологічним основам музичного виховання, в тому числі пошуку шляхів формування творчої активності, емоційно-емпатійної та інтелектуальної сфер особистості. Розпочато винятково важливу експериментальну роботу, пов'язану з пошуком методів музично-терапевтичної діяльності учителів музики в процесі формування творчого потенціалу школярів.

Останнім часом стрімко зростає інтерес педагогіки музичної освіти до проблем музикознавства – науки, що вивчає музичне мистецтво стосовно соціально-історичної дійсності, інших галузей духовної культури людства з точки зору її внутрішніх закономірностей та особистостей. У сучасній вітчизняній педагогіці та практиці викладання музики нагромаджено величезний досвід екстраполяції й адаптації музикознавчих категорій до умов педагогічної дійсності. Залежно від педагогічної концепції, що задає «точку зору» в педагогічному переосмисленні тієї чи іншої музикознавчої категорії, у музикантів-педагогів формується певний підхід до змісту і методів музичного виховання. Найактивніше розробляються поняття теорії музичного виконавства. Це: виконавський стиль, виконавська культура, виконавська майстерність, виконавські вміння, виконавський досвід тощо. Досить проаналізувати тематику захищених впродовж останніх років кандидатських дисертацій та програму педагогічних досліджень НАПН України, щоб переконатися у багатогранності і значущості музикознавчих категорій у музичній педагогіці.

Разом з тим слід визнати, що в музичній педагогіці досі залишаються недостатньо вивченими проблеми формування духовно розвиненої особистості, яка відповідала б вимогам не лише сьогодення, а й майбутнього. Практично не досліджуються процесуальні характеристики, структура, еволюційні форми змін, а також механізми духовного розвитку

засобами музичного мистецтва як форми прояву генеральної лінії прогресу в становленні людини як особистості.

Відзначаючи позитивні зрушення в тематиці досліджень музичного виховання, зауважимо, що їхні положення і висновки мають, зазвичай, формальний характер, з процесом виховання в цілому вони не співвідносяться. Майже в кожній кандидатській дисертації відтворюється загальновідомий підхід, елемент новизни є мінімальним. Наприклад, знову і знову уточнюються поняття музично-естетичного виховання, інтерпретації музичного твору, їхня структура; з'ясовуються умови, що сприяють закріпленню тих чи інших якостей; видозмінюються чи просто повторюються відомі критерії їхньої сформованості тощо.

Аналіз розглянутих кандидатських дисертацій з проблем теорії та методики навчання музики і музичного виховання дає змогу зробити такі висновки: очевидною є неузгодженість між теоретичними, пошуковими, експериментальними, з одного боку, та історико-педагогічними дослідженнями, з іншого. Така ситуація суперечить логіці розвитку науки, логіці дослідження фундаментальних музично-педагогічних проблем.

Разом з тим очевидним є дефіцит історичного, тобто раніше здобутого наукового знання, що негативно позначається нині та неминуче позначиться з часом на рівні надійності проблематики, розробленої сьогодні. Привертає до себе увагу гостра потреба в історико-педагогічних дослідженнях, звернених до методичної спадщини музикантів-педагогів минулого, значення виконавських шкіл у сучасній музичній педагогіці.

Доречно процитувати тут О.Сухомлинську [4, с. 15], яка зазначає, що однією з об'єктивних причин звернення до історії педагогіки є прагнення швидко й безпроблемно написати працю, не аналізуючи джерел, а переказуючи їх під певним кутом зору або ж переписуючи те, що вже написано про ті чи інші феномени в освіті та вихованні й видаючи їх за свої міркування.

Є всі підстави говорити також і про відоме неблагополуччя дослідницької тематики в прогностичному плані. Так, відзначаючи помітне зростання уваги дослідників до важливого перспективного дослідницького напрямку (підготовки музикантів-педагогів) можна зробити висновок про те, що майже всі вітчизняні дослідження виходять з існуючої моделі: бракує спроб розробляти нові, оптимальні моделі. Ю.Алієв [2, с. 67] з цього приводу відмічає, що ознайомлення школярів з мистецтвом майже завжди відбувається як звернення до минулого, і в цьому вбачається парадокс мистецької освіти: ми навчаємо на зразках минулого, а жити збираємося в майбутньому. Здавалося б, основну увагу дослідники у працях такого напрямку наголошують на критичній оцінці функціонуючої системи порівняно з кращими зарубіжними моделями підготовки музиканта-педагога, однак такі джерела не використовуються, що зменшує теоретичну та практичну значущість досліджень.

Підкреслимо: науковий пошук, не підкріплений знанням світової музичної педагогіки, втрачає масштабність, стаючи заздалегідь неперспективним, приводить до ізоляції вітчизняної науки.

Такий стан справ змушує визначати пріоритетні напрями досліджень у галузі музичної педагогіки і розробляти концептуальні засади розвитку музично-педагогічної науки. Розпочнемо свої міркування з підтвердження ідеї про те, що музична педагогіка – це окрема галузь знань, яка має свій науковий простір, свої об'єкт, предмет дослідження, а тому її слід вивчати з певними, властивими тільки їй закономірностями, методологічними принципами і рівнями.

Під кутом зору нашої теми зазначимо, що саме філософія продовжує традиційно заповнювати методологічну нішу музично-педагогічних досліджень. Останнім часом взаємодія музичної педагогіки і філософії наповнюється новим змістом, в якому домінуючого значення набуває духовно-світоглядна проблематика. Теорія і методологія формування світоглядних орієнтацій сучасної молоді – один із пріоритетних напрямів музично-педагогічних досліджень, що характеризуються різними підходами і концептуальними поглядами. Визначаючи глибинний сенс застосування філософського знання в педагогіці мистецтва, Е.Абдуллін [1, с. 63] підкреслює доцільність звертання до тих ідей і висновків, які містяться в працях філософів минулого і сьогодення. Автор наголошує на тому, що екстраполяція філософських знань у галузь педагогіки музичної освіти та інтерпретація їх на початку становлять «певну складність». Однак кожного разу пошук і вивчення праць філософського змісту, спорідненого досліджуваній проблемі, буде корисним для початківця дослідника – педагога-музиканта. Значного поширення набувають синергетичні підходи, в основі яких лежить синергетика – новий міждисциплінарний напрям наукового пошуку, який дає змогу реалізувати принцип поліпарадигмальності музичної освіти у двох вимірах – персоніфікованому (цілісне становлення особистості як образу «Я») та метафізичному, що передбачає вихід особистості за межі образу «Я» і самореалізацію у з'ясуванні людської сутності.

Методологічний концепт постнекласичного напрямку становлять такі перспективні, з нашого погляду, підходи, як: герменевтичний (забезпечує опосередкованість культурним текстом архетипів людського первообразу); феноменологічний (розкриває значення суб'єктного досвіду як основного вимірника сутності людської особистості); парадигмальний (спирається на опонентське коло і дає змогу розглядати логіку розвитку ідей з позицій самої науки, її внутрішньої динаміки, з точки зору постулатів, вироблених членами окремої науково-педагогічної спільноти).

Серед провідних напрямів розвитку музично-педагогічного знання, які нині входять до методологічних розробок дослідників, є такі: світові тенденції розвитку музичної освіти і науки – порівняльний аналіз; моделі

зарубіжної музичної освіти у теоретико-методологічному вимірі; теоретико-методологічні засади альтернативної музичної освіти у зарубіжжі; методологія визначення якості музичної освіти; методологічні та теоретичні засади розвитку професійної творчості музикантів-педагогів.

Перспективними для музичної педагогіки є методологічні дослідження проблем музикознавства: семантика музичних інтонацій в історичній еволюції, осмислення інтонаційної драматургії музичного твору, проблеми, щодо виявлення індивідуального, особливого в авторській і виконавській інтонації, а також (що найважливіше!) пов'язані з освоєнням інтонаційної специфіки музики ХХ ст. в її взаємозв'язку з попередніми художньо-світоглядними традиціями. Принципово важливими для музичної педагогіки є напрями досліджень, стосовно осягання інтонаційної природи музики на рівні жанрового і стильового підходів.

Як сучасний дослідницький проект можна розглядати запропоноване Ю.Алієвим [2] поняття «дидактика художньої освіти», пов'язане з розкриттям дидактичних підстав, що реалізуються в процесі освоєння змісту навчальних курсів з провідним компонентом «художньо-образного бачення світу». Ґрунтуючись на сьогоднішніх соціальних вимогах суспільства до художньої освіти школярів, автор зазначає роль технології викладання у шкільних курсах художнього циклу. Надання учневі допомоги в становленні його внутрішньої системи художніх цінностей має розглядатися як одне з центральних та пріоритетних завдань сучасної дидактики художньої освіти.

Широкий спектр методологічних проблем у музично-педагогічній науці розв'язує галузь психологічних знань. Механізм забезпечення зв'язку психології з музичною педагогікою включає рух від загальних психологічних принципів (через прояв їх у музичній психології) до дидактичних принципів музичної педагогіки, відображених у методах навчання. Дуже важливо, спираючись на фундаментальні принципи вітчизняної психології (зокрема, принцип єдності свідомості і діяльності, принцип системного підходу), розкрити можливості посилення емоційно-вольової стабільності молоді, з одного боку, а з іншого, – відновлення критеріїв духовності, що становить проблему визначення шляхів формування життєвих смислів особистості у сфері музичного мистецтва. Тут необхідно визначити вплив нових молодіжних музичних субкультур, нових соціальних зв'язків при розкритті педагогічних умов їхнього впливу у процесі музичної діяльності. Особливо гостро постає проблема впливу полікультурного середовища на саморозвиток суб'єктів музично-педагогічного процесу.

Полікультурне освітнє середовище ми розуміємо як сукупність культурних, духовних і матеріальних чинників існування та діяльності суб'єктів педагогічного процесу, в яких відображені культурне розмаїття суспільства і характер відносин між суб'єктами, що представляють різні

етнічні та інші соціальні групи: мовні, конфесійні, гендерні тощо. Проведений аналіз теоретичних і прикладних аспектів полікультурної освіти дозволяє вважати, що пріоритетними напрямками готовності суб'єкта до продуктивного життя та діяльності в світі є: опора на гуманістичні цінності і традиції морального виховання; використання позитивного зарубіжного досвіду з розвитку міжкультурних компетенцій; конструювання змісту освіти та педагогічного процесу на основі діалогу культур; врахування соціокультурного досвіду особи у навчанні та вихованні; забезпечення умов активного включення учнів у культуротворчу та соціально-перетворювальну діяльність, створення в освітніх установах полікультурного освітнього середовища.

Як ніколи раніше, актуалізується розроблення методологічних принципів глибинного коригування періодизації сучасного дитинства як наукової основи модернізації системи музичної освіти. З огляду на те, що психологічний зміст поняття «вік» історично і соціально зумовлений, оновлення змісту музичної освіти спирається на досягнення вікової і соціальної психології. Саме в такому зв'язку доцільно розглядати дитячу і підліткову музичні субкультури. В єдності культурологічного, психологічного, педагогічного аналізів дитячої і підліткової субкультур криється розв'язання багатьох проблем музичної педагогіки – від проблеми розуміння педагогом своїх учнів (цінностей, міфів, образів, мови молодіжної музичної субкультури) до проблеми ефективного розвитку музичного смаку в умовах «демократизації» і спрощення суспільної музичної свідомості.

Особливою методологічною проблемою в музичній педагогіці є розроблення основ психолого-педагогічної діагностики. Згідно з нашою концепцією, в музичній педагогіці поряд із феноменологічним і детермінаційним рівнями діагностики на особливу увагу заслуговує вивчення проєктивних методик, які використовуються в практичній психодіагностиці. Мова йде про особливу психолого-педагогічну діяльність, що передбачає новий рівень вивчення не усвідомлюваних компонентів психічного в музично-педагогічному процесі. Цей напрямок досліджень вимагає розгорнутих теоретичних розробок та експериментальних пошуків, необхідних для вироблення чітких позицій та адекватних прийомів.

Винятково важливо поставити і розв'язати проблему вивчення умов і механізмів формування ціннісних настанов молоді. Судячи з соціологічних даних, такі настанови сформовано у дуже обмеженої кількості дітей та молоді, причому досить часто їхні інтереси й очікування майбутнього розмежовуються. Слід виокремити цю проблему як найпріоритетнішу, включивши її в дослідження тем, пов'язаних із питаннями духовних цінностей сучасної української музичної освіти.

Зрозуміло, що коло пріоритетних музично-педагогічних проблем не обмежується зазначеними вище, воно значно ширше. Сьогодні перед музичною педагогікою відкривається багатогранний простір нових завдань, нових тем, які потребують глибокого теоретичного осмислення, значного розширення експериментальних досліджень.

Висновки. Необхідно здійснити головну мету – побудувати педагогічну систему духовного розвитку молоді на основі цілісної музично-педагогічної науки, яка б охоплювала всі ланки державної, громадської освіти та самоосвіти, сприяла розвитку неперервної музичної освіти. При цьому слід врахувати й той факт, що сьогодні в самому стані наукових знань відбулися глибокі зміни «великих парадигм», пов'язані з «розхитуванням» характеристик класичного мислення, зокрема, монологічності підходів, переконливості істин тощо. Головним змістом цих змін є перехід від фундаменталізму до поліфундаментальності в категоріальному способі мислення, в його методологічному і світоглядному базисі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Абдуллин Э.Б. Методология педагогики музыкального образования: уч. для студ. высш. пед. учеб. заведений / Э.Б.Абдуллин. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Издательство Гном, 2010. – 146 с.
2. Алиев Ю.Б. Дидактический пролегомен о современном художественном образовании школьников / Педагогика. 2003. – № 5. – С. 63 – 71.
3. Налимов В.В. Спонтанность сознания / В.В.Налимов. – М.: Просвещение, 1989. – 123 с.
4. Сухомлинська О.В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О.В.Сухомлинська. – К.: А.П.Н., 2003. – С. 17.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олексюк Ольга Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики музичного мистецтва Київського університету імені Бориса Грінченка.

Коло наукових інтересів: професійна підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва.

УДК 76. 78: 34

РАЗВИТИЕ КУЛЬТУРНО-ЭСТЕТИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ ЛИЧНОСТИ В ОБРАЗОВАНИИ (К ОБОСНОВАНИЮ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ПОДХОДА)

Лейла ПЕЧКО (Москва, Россия)

Стаття представляє підхід до розвитку особистості учнів середнього та старшого шкільного віку в новому ракурсі, на основі інтегрованого культурно-естетичної освіти. У його складі поєднуються